

Моральне виховання дитини з порушеннями інтелекту молодшого шкільного віку в сім'ї

Стаття включає результати теоретико-експериментального дослідження проблеми морального розвитку та виховання дитини з обмеженими інтелектуальними можливостями в сім'ї. Визначено складові вивчення і формування моральної вихованості, показники та критерії оцінювання. Здійснено розробку педагогічного забезпечення формування моральної вихованості дитини, а саме: спеціальний добір змісту, методичних засобів і організаційних форм поетапного становлення компонентів морального розвитку відповідно до їх сутності та особливостей прояву у дитини.

Ключові слова: моральне виховання, моральний розвиток, моральна вихованість, розумово відстала дитина.

Статья включает результаты теоретико-экспериментального исследования проблемы морального развития и воспитания ребенка с ограниченными интеллектуальными способностями в семье. Установлены составляющие изучения и формирования морального воспитания, показатели и критерии оценки. Разработано педагогическое обеспечение формирования моральной воспитанности ребенка, а именно: специальный подбор содержания, методических средств и организационных форм поэтапного становления компонентов морального развития соответственно к их сущности и особенностей проявления у детей.

Ключевые слова: моральное воспитание, моральное развитие, моральная воспитанность, умственно отсталые дети.

Серед різних видів соціальних норм (політичних, естетичних, релігійних, правових, етичних) найбільшу значущість для регуляції суспільно адекватної поведінки особистості мають мораль і право. Повноцінна соціальна адаптація дітей з порушеннями інтелекту неможлива без формування системи їх моральної свідомості і відповідної соціальної поведінки, що здійснюється під час моральної освіти та виховання особистості сім'ї.

Наявність інтелектуального недоліку суттєво ускладнює вирішення завдань соціально-нормативної, етичної поведінки,

що підвищує вірогідність соціальних відхилень в індивідуальній поведінці особистості. Учні з вадами інтелекту привчаються до здійснення моральних норм, що дає змогу у них не лише сформуванню провідних моральних якостей, але й збудувати фундамент щодо становлення моральної вихованості.

Процес морального виховання включає в себе цілеспрямований і планомірний вплив на свідомість, свідому чуттєвість та поведінку дитини зі сторони суб'єкта виховання. Мета педагогічного впливу передбачає формування в об'єкта діяльності моральних уявлень і понять, розвиток позитивного ставлення до норм моралі, організацію досвіду моральної поведінки, які відповідають вимогам моралі нашого суспільства. Результатом такого впливу виступає рівень становлення у дитини провідних моральних якостей, що є показником її морального розвитку чи вихованості. Моральні якості формуються у вчинках, на їх основі здійснюється моральна поведінка, розвивається моральна вихованість. Основними складовими моральної вихованості виступають:

- формування етичних поглядів, переконань;
- розвиток навичок моральної поведінки (усвідомлення та осмислення вправ у правильних вчинках);
- виховання моральних почуттів, особистісно-моральних якостей характеру.

Наголосимо на тому, що організація життя і діяльності дітей з обмеженими інтелектуальними можливостями потребує розвитку у них відповідного рівня моральної вихованості, що можливо лише за низки спеціально складених умов і принципів у певній системі корекційно-виховного впливу, який доповнюється правильним вихованням дитини у сім'ї.

На наш погляд, показниками становлення моральної вихованості є змістовий, емоційний та поведінковий компоненти, тому ми виділили наступні етапи їх розвитку:

- засвоєння знань про норми моралі, формування позитивного ставлення дитини до норм моралі;
- застосування знань про норми моралі в поведінці дитини.

Становлення змістового компонента моральної вихованості спрямовується на формування знань за показниками повноти, адекватності, усвідомленості; емоційного – за показниками стійкості та дієвості ставлення до норм моралі; становлення поведінкового компонента передбачає навчити

використовувати засвоєні знання про норми моралі в поведінці, а отже сформувати навички і звички моральної поведінки у дітей.

Формування моральної вихованості у дітей з обмеженими інтелектуальними можливостями найефективніше відбувається за умов цілеспрямованого сімейного та шкільного виховання, використання розвивальних можливостей його змісту, методів і організаційних форм. В основу виховного процесу покладається система виховних відносин, яка забезпечує взаємодію вихователя і вихованців. Найефективніший розвиток особистості забезпечується системою виховної роботи, коли всі її ланки підпорядковані єдиній меті.

Для морального виховання дітей із зниженим інтелектом адекватним тематиці вивчення є застосування дефектологом та батьками системи морально-етичних занять з використанням усіх методів виховного впливу, серед яких найважливішими є методи етичного інформування (бесіда, роз'яснення); методи створення виховних ситуацій, формування досвіду моральної поведінки (привчання, вправи), методи стимулювання моральної поведінки (заохочення, схвалення, нагорода). Основним засобом виховного впливу ми виділяємо виховні заняття у формі етичної бесіди.

Етична бесіда дозволяє батькам виявити у дітей прогалини в моральному розвитку, встановити випадки локалізації переконань і за допомогою співставлення та встановлення причинно-наслідкових зв'язків поступово усунути фрагментарність етичних уявлень щодо моральних категорій, надаючи їм систематизований характер.

При підготовці до етичної бесіди, відповідно до поставленої мети, вихователь і батьки здійснюють добір етичного матеріалу, його систематизацію, розміщення, komponування з урахуванням його емоційної насиченості. Вибір тематики етичних бесід пов'язується з конкретними фактами життя дитячого колективу, з вчинками окремих учнів. Батькам при цьому варто враховувати те, що діти з порушеннями інтелекту навіть у молодших класах здатні порівнювати вчинки людей, але їм важко оцінювати їх, робити висновки щодо їх моральності. Особливі труднощі у них викликає аналіз власних вчинків і співвіднесення їх із чужими.

При підготовці до бесіди визначається термінологічний словник – мінімум з етичних положень, моральних норм, які

діти повинні засвоїти за певний час. При цьому батькам необхідно враховувати досвід дітей, рівень їх морального і мовленнєвого розвитку. Розробка етичних бесід потребує здійснення добору різноманітного за змістом матеріалу (моральних і аморальних ситуацій, колізій, оповідань з прихованим змістом, дидактичних ігор на закінчення моральних ситуацій, відповідно до сутності понять моральних якостей), визначення послідовності запитань, формулювання висновків, до яких варто батькам підвести дитину у результаті проведення бесіди.

Розроблена нами система корекційно-виховної роботи з формування моральної вихованості у дітей з порушеннями інтелекту молодшого шкільного віку може використовуватись не лише педагогами, але й батьками. Основними засобами цієї системи виступають виховні заняття у формі етичної бесіди, організація і проведення яких передбачає 4 етапа:

I етап. Зацікавлення дітей моральною категорією, вироблення позитивного ставлення до неї, розкриття її змісту відповідно до основних характеристик моральної якості, тобто складових знань про неї.

Метою цього етапу є засвоєння дітьми знань про норми моралі за показниками повноти, адекватності та усвідомленості, становлення у них позитивного ставлення до етичних категорій.

Для вирішення завдань першого етапу батькам потрібно проводити заняття, зміст і кількість яких щодо засвоєння кожної моральної категорії визначається змістом і переліком характеристик відповідної якості. Тобто, якщо сутність доброти розкривають п'ять її характеристик, то проводилося 5 занять.

Для кожного заняття нами передбачено відповідні до мети і змісту матеріали: текст морального оповідання (розповіді, повідомлення, опис ситуації, факти тощо); письмова інструкція до вправи, олівці, картки (чисті), зошити, заохочувальні призи до гри (емблеми у вигляді кола, сердечка, трикутника, квадрата тощо із написом моральної категорії).

Структура занять складається із трьох частин: вступної, основної і заключної.

Вступна частина заняття розрахована на 5-10 хвилин і включає бесіду, яка допомагає переключити дитину до виховної

діяльності. У зв'язку з цим використовуються: запитання на активізацію знань дитини про характеристику моральних якостей; ігрові моменти, що сприяють підвищенню зацікавленості дитини, зосередженню на подальшій діяльності; словникова робота, що сприяє роз'ясненню моральних термінів.

Мета цієї частини заняття полягає у тому, щоб активізувати та узагальнити знання дитини про моральну категорію, викликати зацікавлене ставлення до неї та моральної діяльності.

Основна частина заняття (найбільш тривала і розрахована на 25-30 хв.) – мета її полягає у тому, щоб пояснити дитині зміст моральної категорії, викликати емоційне переживання та відповідне ставлення до фактів і явищ, які розглядаються та обговорюються на занятті. Тут необхідно використовувати такі методичні прийоми, як: читання оповідань, аналіз їх змісту за запитаннями, різноманітні ігри, складання пам'яток. При цьому слід врахувати те, що робота з розумово відсталими дітьми над оповіданнями на морально-етичну тематику відрізняється від роботи з нормально розвиненою дитиною, зокрема: тривалістю проведення, змістом творів, методикою і послідовністю обговорення тексту тощо; оскільки зумовлена особливостями інтелектуального розвитку даної категорії дітей, сприймання ними літературного тексту, що супроводжується труднощами логічного аналізу матеріалу, засвоєння змісту прочитаного, розуміння мотивації та характеру вчинків діючих осіб. У зв'язку з цим батьки повинні надати дитині допомогу у вигляді повторного зачитування оповідання; аналізу подій, описаних в оповіданні, повторного переказу оповідання дитиною. Якщо у дитини виникають труднощі в процесі аналізу тексту за допомогою запитань, допомога батьків полягає в їх повторенні, постановці додаткових запитань та розгорнутому їх аналізі.

У процесі основної частини заняття можливо використовувати дидактичні ігри-вправи на добір і знаходження правильних слів, закінчення речень щодо моральних категорій, усне складання приміток до них. Даний вид роботи проводиться за такими етапами: зацікавлення дитини до гри; пояснення її умов гри; виконання ігрових вправ, дій; підведення підсумку гри.

Заключна частина заняття передбачає формулювання морального правила. Мета цієї частини заняття полягає у

підведенні дитини до узагальненого морального поняття, виведення моральної позиції, правила моралі, яке для них має бути конкретним, стислим, зрозумілим. Правило формулюється з опорою на наочність (запис на дошці, плакаті тощо), після чого слід обов'язково запропонувати дитині практичні вправи (наприклад: повторення правила моралі вголос; запис морального правила на картки; наклеювання карток у зошит “Правила поведінки” тощо).

II етап. Закріплення та удосконалення знань дитини щодо змісту моральної категорії, вироблення у неї активного позитивного ставлення до моральної діяльності, розвиток вмінь практичного вирішення моральних ситуацій.

На цьому етапі потрібно провести заняття-бесіду, тематика якого визначається узагальнюючим змістом усіх напрямків моральної категорії (наприклад: “Чесна людина”, “Добра людина” тощо).

Вступну частину заняття батьки присвячують актуалізації знань дитини про зміст моральних категорій відповідно до їх складових та характеристик. Для вироблення у дитини позитивного ставлення до норм моралі на даному етапі проводиться гра “Вгадай добрий вчинок”, за допомогою якої дитина на малюнках відмежовує позитивні й негативні дії людей за певною моральною категорією. За необхідності дитині надається допомога у вигляді: пояснення сюжету малюнка, спільного аналізу змісту малюнка, характеристики вчинку осіб, спільний добір слів, що тотожні вчинкам героїв.

Основна частина заняття спрямовується на пояснення моральних категорій за основними складовими їх змісту, формування позитивного ставлення до даних моральних норм, які реалізуються у відповідних моральних якостях, що подається у змісті описаних моральних ситуацій. Тут можна використовувати наступні методичні прийоми: читання моральних ситуацій, їх аналіз, вибір дітьми адекватних змісту ситуації відповідей.

Заклучна частина заняття розрахована на те, щоб підвести підсумок заняття, вивести загальне правило за усіма складовими характеристиками моральної категорії.

III етап. Систематизація та узагальнення знань дитини щодо змісту моральної категорії, формування практичних вмінь і навичок моральної діяльності у дитини, активізація моральної

діяльності, вироблення позитивного стійкого ставлення дитини до неї.

Матеріалами для проведення роботи на цьому етапі слугують ситуації з моральним змістом, моральні колізії (де є подвійний зміст), ігри-інсценізації.

Заняття проводиться за тією ж структурою, що і на попередніх етапах (вступна, основна, заключна частини). Особливість побудови цього етапу полягає у тому, що батьки подають дитині зміст моральної категорії в цілісній системі, пов'язують її характеристики. Окрім того, організація заняття допомагає знизити рівень відволікання розумово відсталі дитини. Отже, при розробці заняття слід враховувати рівень повноти, адекватності та усвідомленості знань дитини, їх ставлення до норм моралі, практичні вміння та навички.

Вступна частина заняття включає вступну бесіду, яка спрямована на активізацію та узагальнення знань щодо усіх складових змісту моральної категорії. Дитині ставляться запитання, відповідь на які передбачає узагальнення знань та досвіду моральної поведінки.

Основна частина заняття потребує використання завдань на закінчення дитиною моральних колізій, що включають протиріччя в судженнях, які розташовані в порядку зростання їх складності. Кожне завдання виконується за планом: зачитування батьками моральної колізії, аналіз дитиною ситуації за запитаннями, закінчення моральних колізій нею.

Заклучна частина заняття полягає у тому, що батьки узагальнюють і систематизують знання, поведінку дитини за допомогою сюжетно-рольової гри, яка охоплює більшість складових характеристик моральної якості, але правила гри не даються. Вона проводиться імпровізовано і лише спрямовується дорослим. Наприкінці заняття дитина пригадує моральне правило, яке було виведено на попередньому занятті або зачитує його з зошита "Правила моралі".

IV етап. Самостійне та диференційоване застосування моральних знань дитиною з вадами інтелекту в реальних ситуаціях; перевірка, коригування та узагальнення знань щодо моральної категорії; закріплення в неї активного, позитивного, стійкого ставлення до моральної категорії.

Тематика занять IV етапу визначається змістом конкретної моральної категорії. Матеріалом для проведення цього етапу

виступають моральні ситуації, колізії, психологічні ігри-вправи. Особливість занять полягає у тому, що дитині пропонуються психологічні ігри-вправи, спрямовані на розвиток власних моральних цінностей.

Вступна частина заняття передбачає використання запитань, які спрямовані на перевірку знань дитини про моральні категорії та її моральний досвід. Дитину привчають самостійно використовувати набуті знання при складанні власних прикладів.

В основній частині заняття дитина вирішує моральні колізії різного ступеня складності на етичну тематику та бере участь у психологічній грі “Я добра (чесна, чуйна) людина”.

Заключна частина заняття спрямовується на самостійне виведення дитиною морального правила відповідного до змісту моральних категорій.

Побудована батьками відповідно до вище вказаних вимог корекційно-розвивальна робота відповідає загальній суті і структурі становлення моральної вихованості та передбачає, в основному, індивідуальну форму роботи, яка є результативною.

Список використаних джерел

1. Педагогіка / За ред. А.М. Алексюка: Навч. пос. для студентів. – К.: Вища школа, 1985. – 294 с.
2. Педагогіка / Под ред. Ю.К. Бабанського: Учебн. пособ. для студентов институтов. – М.: Просвещение, 1988. – 479 с.
3. І.Д. Бех Особистісно зорієнтоване виховання: Навчально-методичний посібник. – К.: ІЗИН, 1998. – 204 с.

This problem describes result of the theoretical and experimental studies on the moral education problem in the family. The components of study and formation of moral upbringing parameters and criteria of their evaluation have been determined. The development of an integration of the contents, methodical means and organization forms of gradual formation of the methodical means and organization form of gradual formation of moral components development according to their essence and features of manifestation in the child has been carried out.

Key words: moral education, moral development, moral upbringing, mentally retarded child.

Отримано: 23.10.2008.